

Jean Paul Sartre Felsefesinde Ölüm Fenomeni ve Heidegger Eleştirisi

Fadime Rukiye BAYINDIR*

Makale Geliş / Received: 16.09.2023
Makale Kabul / Accepted: 21.07.2024

Öz

Değişmez ve kaçınılmaz bir olgu olarak kabul gören ölüm, mekan ve zaman içinde farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Nitekim varoluş felsefesiyle birlikte ölüm düşüncesi hem algılanmış hem de açıklanmış bakımından sistematik bir biçimde işlenmiştir. Varoluşçu filozoflardan biri olarak anılan Heidegger, ölüm fenomeninin sonluluk ve geçicilik ilişkisini ontolojik ve varoluşsal bir açıdan ele alarak ölümü, hayatın bütünselliğini ve anlamını sağlayacak olan bir olanak olarak karşımıza çıkarmıştır. Heidegger'e göre bu olanağı elde etmenin yolu ölümle yüzleşmek ve ona yaklaşmaktan geçerken, varoluşçuluğun ateist kanadını oluşturan Sartre ise ölüm meselesini Heidegger ve diğer varoluşçu filozoflardan farklı olarak ölümü kaçınılması gereken bir olgu olarak görmektedir. Sartre, felsefesinde ölüm fenomenini, hayatın değerini düşüren ve insanda bulantı ile birlikte kaygı uyandıran bir olgu olarak nitelendirmektedir. Sartre ölümü saçma ve anlamsız bularak, Heidegger'in ölüm fenomenine yüklemiş olduğu anlamı eleştirir, akabinde ölümün boşluk duygusundan başka bir şey ifade etmeyeceğini ve bu yüzden varoluşu gerçekleştirme noktasında ona büyük bir engel olacağını ifade etmektedir. Bu çalışmada Heidegger'in ölüm fenomeninden hareketle Sartre'in ölüme yaklaşımını ve felsefesinde ölümü nasıl konumlandığını tartışmaya çalışacağız. Böylece ölümün insan varlığının bir sonu mu olacağı yoksa insanın gerçek bir varlık olma olanağına giden yol arasında bir ayrım yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Varoluş, İmkân, Saçma, Varlık, Hiçlik.

* Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, f.r.bayindir@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9510-2461.

Künye: BAYINDIR, Fadime Rukiye, (2024). Jean Paul Sartre Felsefesinde Ölüm Fenomeni ve Heidegger Eleştirisi, *Dört Öge*, 25, 51-68. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

The Phenomenon of Death and its Criticism in The Philosophy of Jean Paul Sartre

Abstract

Death, which is accepted as an immutable and inevitable phenomenon, can be interpreted in different ways in space and time. As a matter of fact, along with the philosophy of existence, the idea of death has been processed in a systematic way both in terms of perception and explanation. Heidegger, who is called one of the existential philosophers, considered the relationship between the finality and impermanence of the phenomenon of death from an ontological and existential point of view and brought death to our face as a possibility that will provide the integrity and meaning of life. According to Heidegger, the way to achieve this possibility is to confront and approach death, while Sartre, who forms the atheist wing of existentialism, views the issue of death as a phenomenon that should be avoided, unlike Heidegger and other existential philosophers. In his philosophy, Sartre describes the phenomenon of death as a phenomenon that reduces the value of life and causes anxiety in a person along with nausea. Sartre, finding death absurd and meaningless, criticizes the meaning that Heidegger has assigned to the phenomenon of death, and then expresses that death will mean nothing but a feeling of emptiness and therefore will be a great obstacle to him at the point of realizing existence. In this study, we will try to discuss Sartre's approach to death based on Heidegger's phenomenon of death and how he positions death in his philosophy. Thus, a distinction will be made between whether death will be the end of human existence or the path to the possibility of human decipherment as a real being.

Keywords: Death, Existence, Possibility, Absurd, Being, Nothingness.

Giriş

Ölüm fenomeni, düşünce tarihinin temel problemlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Nitekim düşünce tarihinde geriye doğru bakıldığında insanın, varlığı araştırıp ölümü tartışmasının izleri oldukça eski tarihlere kadar uzanmaktadır. Varlık ve yokluk sorunu anlaşılmalı çalışılırken, ölüm algısı üzerinde bir belirsizlik ve gizem söz konusu olmuştur. Bu belirsizlik ve gizem beraberinde korku ve endişeyi de getirdiğinden (Yasa, 2018, s. 100) insanlar bu gizemi anlamak ve var olan tüm korkuları ortadan kaldırmak adına çözüm üretme çabası içerisine girmişlerdir. Tıp, psikoloji, felsefe, teoloji, edebiyat, biyoloji, gibi birçok disiplin ölümün belirsizliğini ortadan kaldırmanın yolunu arayarak, bu belirsizliği aşma çabası içerisinde olmuşlardır. Özellikle felsefe dünyasında birçok düşünür tarafından ölüm konusu irdelenmiş ve içselleştirilmeye çalışılmıştır. Ölüm her dönemde düşünürler tarafından felsefenin ilgisini çekmiş ve görüşler ortaya konulmuştur. Her düşünür kendi yaşadığı dönemin koşulları ve etkilendikleri düşünürlerle paralel olarak ölüm dair bakış açılarını ortaya koymuşlardır. Özellikle de ölüm fenomeni her zaman *varoluşsal* sorunların merkezinde yer alan (Yasa, 2011, s. 74) ve insanın en önemli

“yakın egzistansiyal” sorunu olması sebebiyle (Yasa, 2015, s. 18) varoluş felsefesinin temel dinamiklerinden biri olmuştur. Ölümün varoluş felsefesi için önemi onun en belirgin *varoluşsal* kaygı olduğundan ileri gelmektedir. İnsanın dünyaya bir kere gelmiş olması ve öldüğünde geriye dönüşünün olamayacağını bilmesi, aynı zamanda kendinin de yok olacağını düşünmesi ölümü *varoluşsal* bir kaygı boyutuna taşınması için yeterli sebeplerdendir. Ölümün kaçınılmazlığının farkında olan varoluşçu düşünürler hem varoluşu sürdürmek hem de ölümün gerçekliğiyle başa çıkabilmek için derin bir mücadeleye girişmişlerdir. Genel bir yargıyla varoluşçular ölümün varoluşa bir engel teşkil etmeyeceği ve varoluşu ertelemeyeceği düşüncesinden hareketle insanı ölümlü olması üzerinden anlamaya çalışmışlardır. Çünkü bir şekilde insanın gelip geçiciliği, fırlatılmışlığı, terk edilmişliği, hiçliği ölümlü irtibatlıdır ve buna dayanarak yaşama bakış açısı da ölüm ile şekillenebilmektedir. Dolayısıyla ölümlü olmak üzerine gözlem ve çözümleme yapan her insanın içsel dünyasında, elinde olmadan dünyaya gelme, elinde olmadan dünyadan gitme, yok olma acısı, ölümün karşısında boynu bükük olma (Yasa, 2009, s. 95-96) gibi duygular barındırması, insanı yaşama devam etme isteğinden alıkoymamıştır. Aksine bu tür duygular yaşamak için insana zamanı olduğunu ve istediği sürece yaşamını şekillendirebileceğini hatırlatmaktadır. Bu bakımdan varoluşçu düşünürler de insanı anlamak ve değerini ortaya koyabilmek için ölümün fiziksel boyutundan çok onun varoluşsallığından hareket etmişlerdir.

Varoluşçu düşüncede Kierkegaard, Jaspers, Marcel ve Camus gibi düşünürlerin felsefelerinde ölüm söz konusu edildiğinde, ölümün nesnel varlığının teorik bilgisinden çok ölümün anlamına ve *varoluşsal* önemine dikkat çekildiği görülmektedir. (Otto, 2004, s. 78). Buradan hareketle de Heidegger ve Sartre’in görüşleri metin içinde daha ayrıntılı ele alınacak ve ölümün varoluşsal boyutu ön plana çıkarılacaktır. Varoluşçu düşünürler ölüm fenomeninin nesnel bir gerçekliğinden söz etmezler. Onlara göre vurgulanması gereken şey insanın kendi ölümüyle olan ilişkisi ve ölümün nihai bir son olarak insan hayatı için ne ifade ettiğidir. Bu bağlamda varoluş düşüncesinde hâkim olan görüş, ölüm fenomeninin insan hayatıyla bizzat münasebet içerisinde oluşudur. Böylelikle bu münasebetle birlikte ortaya çıkan sarsıntıdan yeni bir yaşam gücü ortaya çıkarmaktır. Varoluş felsefesinde genel olarak ölümden korkmak veya telaşa kapılmak gibi duygu durumları söz konusu değildir. Aksine varoluşçular ölümü hayatın kendisine ait bir olay olarak açık bir şekilde gözler önüne sermek istemektedirler. Bu açıklık da insan hayatını aşırı bir hızla ileri doğru hareket ettirmekte ve böylece onun boş etkinliklere sapmasını imkânsız hale getirmektedir. Söz konusu edilen açıklığın amacı ölüm korkusunu yenmek ve onun üstesinden gelmektir (Otto, 2004, s. 81-82). Görüldüğü üzere varoluş felsefesinde etkin bir rol oynayan ölüm meselesi insanın belli bir zaman di-

liminde başa gelip yaşamının sona ermesi durumu değil, ölümün hayat içerisindeki anlamı ve ne ifade ettiğidir.

Varoluşçu felsefede merkezi bir önem taşıyan ölüm fenomeni Heidegger ve Sartre felsefesinde de önemini koruyarak, kendine yer edinmiş ve akabinde birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Özellikle ölüm konusunda derin düşünceleri olan ve varoluşçu düşünürlerden biri olarak kabul edilen Heidegger (Aydın, 2018, s. 245), insan varlığını anlamaya çalışmış, bunu yaparken de felsefesinde insanın nihai bir sonunu teşkil eden ölüm meselesiyle yakından ilgilenmiştir. Bu bakımdan Heidegger derinlikli çözümlenmeleri ile ölümü varoluşsal açıdan tartışmaya açan ilk düşünür olarak kabul görmektedir. Heidegger insan varlığının son aşamasını ölüme doğru varlık olarak tanımlamaktadır ve *Dasein*'in tamlığını kazanması noktasında ölümü bir varoluş umudu olarak görmektedir. Bununla birlikte Heidegger, ölüm ile kendi sınırlarını belirlemiş ve ölümü kendine mesele ederek, varoluş yolunda önemli bir adım atmıştır. Böylece Heidegger ölümü insan hayatını inşa eden ve şekillendiren bir unsur olarak belirlemiş ve bu belirlemeye de en çarpıcı eleştiri Sartre tarafından gelmiştir. Sartre, *Varlık ve Hiçlik* adlı eserinde Heidegger'in ölümüne doğru varlık analizine yönelik düşüncelerini eleştirmiş ve ölümlle ilgili kendi düşüncelerini dile getirmiştir. Öncelikle Sartre'in ölümlle ilgili genel tavrını ve düşüncelerine yer verip, sonrasında ise Heidegger'in ölüme yönelik düşüncelerinin eleştirisine değinmeye çalışacağız.

Sartre Felsefesinde Ölüm

Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te ölümü öncelikle insani olmayan bir şey olarak nitelendirirken daha sonraları ise ölümü insan hayatının bir olayı olarak değerlendirmektedir. Sartre'in ölümü insani olmayan bir şey olarak yorumlamasının sebebi ölümün hiçbir şekilde anlaşılamayacağı ve belirlenemeyecek olmasındandır. Ölümün insan hayatının bir olayı olarak görülmesi ise ölümün anlaşılmazlığı ve belirsizliğiyle insan hayatına dahil edilerek bir şekilde anlamlandırılabilir hale gelmesi hedeflenmektedir. Sartre ölümü bir terim olarak kabul eder ve bu terim bazen düşünülen süreci sınırlandıran, varlık hiçliğine katılan; bazen de tam tersine, sona erdirmiş olduğu diziye yapışan, var olan ve belli bir biçimde anlamını oluşturan Janus Bifrons'a¹ benzetmektedir (Sartre, 2011, s. 662).

Sartre ölümü Janus Bifrons'a benzeterek ölümün iki farklı yönü olduğunu *Varlık ve Hiçlik*'te bir melodi örneğiyle açıklamaktadır. Buna göre ilk olarak bir melodinin final ezgisi bir yönden sessizliğe yani melodiyi takip edecek olan hiçliğe

1 Yunan mitolojisinde sonların ve başlangıçların Tanrısı olarak bilinen Janus'un, "iki suratlı Janus" şeklinde anılışı.

doğru bakmaktadır. Melodinin final ezgisi ölüm olarak düşünüldüğünde, sessizlikten sonrasını yani ölümden sonraki anı hiçlik olarak ifade etmektedir. Diğer yandan Sartre bu final ezgisinin, melodinin bizatihi kendisi olduğunu ileri sürmektedir. Sartre burada final ezgisinin bizzat melodinin kendisi olduğunu söylemesi ile melodinin yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir. Final ezgisi olmadan melodinin bir anlamı kalmayacağını ve bütün notaları melodinin başına doğru katederek, her bir notaya bir tamamlanmamışlık niteliği kazandıracağını düşünmektedir. Dolayısıyla Sartre melodi örneği ile ölümün her zaman insan hayatının nihai bir terimi olarak düşünüleceğini göstermiştir (Sartre, 2011, s. 662).

Sartre, ölümü nihai bir terim olarak ele almaya kalktığında, mutlakı belirlemeye çalışan yanı olmasıyla insan hayatının bir parçası olarak kabul ettiğini, hayatı sonlandıran nihai bir terim olarak düşündüğünde ise ölümün içselleşeceğini ve insanileşeceğini, böylece sanki ölümün insan hayatına ait bir şey olarak anlaşıldığına dikkat çekmektedir. Çünkü bu bakış açısıyla ölüme yaklaşıldığında ölümü insan hayatından ayrı değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla hayatın herhangi bir öteki yanı bulunmamaktadır ve ölüm de hayatın insani ve nihai bir fenomeni olarak kabul edilecektir. Bu yüzden Sartre ölümü hayatın akışını tersine çeviren bir fenomen olarak görmekte ve Einstein'ın dünyasında olduğu gibi hayat "sonlu ama sınırsız" bir hal almaktadır. Sartre için final ezgisinin melodinin doğrultusu olması gibi, ölüm de hayatın doğrultusu haline gelir ve ona göre bunda mucizevi bir şey yoktur. Çünkü ölüm düşünülen dizinin bir terimidir ve bilindiği üzere, bir dizideki her terim dizinin tüm terimlerinde zaten her zaman mevcuttur (Sartre, 2011, s. 663).

Böylelikle ölüm yalnızca insani olarak kalmamakta, bireyin kendi ölümü haline gelmektedir. Yani içselleşirken bireyselleşmekte ve insani olanı sınırlandıran bir gizem olmaktan çıkmaktadır. Bunun sonucunda da ölüm, kişisel hayatımızın bir fenomeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölüm bu haliyle hayatı, yeni baştan yaşanamayacağı ve atılan adımların asla geri alınamayacağı bir yaşantı haline getirmektedir (Sartre, 2011, s. 663). Ölümün hayatın bir fenomeni olarak görülmesinden dolayı Sartre, hiçbir şeyin ona artık doğal gelmeyeceğini (Sartre, 1999, s. 17) ve onun bu denli insanileştirilmesinden rahatsız olduğunu belirtmektedir. Çünkü Sartre'a göre ölecek olmanın bir nedeni yoktur, onun düşüncesinde insan hep bir sonrayı düşünen ve kendini geleceğe göre kuran özgür bir varlıktır. Bu varlık ölümü hayatın hiçbir evresinde düşünmez, düşünmek istemez. Ona göre ölüm, insan gerçekliğinin bir sınırıdır ve insani olmayan bir durumdur. Dolayısıyla da Sartre'a göre insan için insani olmayan hiçbir şey söz konusu değildir. Bu yüzden ölüm ne varoluşa açılan bir olanak ne de hayatın bir fenomeni olup, insanileştirilemez. Sartre ölümün bu şekilde doğal karşılanmasının sebebini Heidegger'e bağlamakta

ve onun ölümle ilgili temel düşüncesini eleştirmektedir.

Heidegger ölümü, hayatı inşa eden ve şekillendiren bir olanak olarak değerlendirir ve *Dasein*'i da ölüme doğru yol alan bir varlık olarak belirlemektedir. Heidegger, ölüme doğru varlık olarak belirlediği *Dasein*'in var olabilirliğinde, hep eksik bir şeylerin var olduğunu ve bu eksikliklerin kendini tamamlayamadığı sürece gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Zaten *Dasein*'in temelinde de tamamlanmamışlık yatmaktadır. Bu yüzden tamamlanmamışlık Heidegger için var olabilirlik açısından eksikliğe işaret etmektedir. *Dasein* kendi varlığı bakımından hiçbir şeyin eksik olmadığı bir varoluşa eriştiğinde ise artık şurada var olmamakla eşit olmuş olacaktır. Varlık eksikliğinin ortadan kaldırılması ise *Dasein*'in varlığının hiç oluşu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *Dasein*, bir var olan olarak var olduğu sürece kendi tamlığına hiçbir zaman erişemez. Tamlığa eriştiğinde ise, bu dünya içindeki var olmanın kaybına dönüşür (Heidegger, 2018: 356).

Heidegger *Dasein*'in tamam olmayışını, ne kendini önceleme ve toplam olarak bir araya gelmesi gerekenin eksikliği olarak ne de henüz erişilebilir hale gelmemiş olmak anlamına gelmediğini belirtmektedir. Tamamlanmamışlık ona göre *Dasein*'in var olmakta olan bir var olanın olmak zorunda olduğu bir henüz olmayışı kapsamaktadır (Heidegger, 2018: 367). Ayrıca bitişin *Dasein* açısından bir olgunlaşma durumuna işaret etmesinin zorunlu olmadığını belirten Heidegger'e göre, ölümle birlikte *Dasein* ne tamamlanır ne ortadan kalkar ne bitirilmiş olur ne de tamamen bir *el-altında* var olan olarak kullanılabilir. Nasıl ki *Dasein* var olduğu sürece hep kendi henüz olmamışlığı olarak var ise, hep kendi bitışı olarak da vardır. Ölümle kastedilen bitiş, *Dasein*'in bitişe kavuşması değil, bu var olanın bitişe doğru varlığıdır (Heidegger, 2018: 368). Kısacası *Dasein*'in tamlığı ölümünü içermesinde yatmaktadır. Bu sebeple ölümün varlık olanaklarından bir tanesi de onu en geniş anlamda hayatın bir fenomeni olarak görülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla ölüm, *Dasein*'in kendi ölümüne doğru var olduğu bir varlık yoludur (Heidegger, 2018, s. 371).

Böylelikle Heidegger ölümü hayatın nihai bir sonu olarak görür ve hayatın ölüm ekseninde anlam kazanacağını ileri sürmektedir. Heidegger ölümü *Dasein*'in kendi olanağı haline getirerek, ölümü insan gerçekliğinin varlığı olarak tanımlamaktadır. *Dasein* ölüme doğru bir var olan olarak karşımıza çıktığında, ölmek için özgürlüğünü gerçekleştirir ve kendi sonluluğunu özgür seçimiyle tamamlanmış olarak ortaya koyar. Dolayısıyla Heidegger özgürlüğün sınırını oluşturan ölümü, otantik bir var olan için temel yapmıştır. Oysa Sartre, ölümün insan özgürlüğünün olgusalığı içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve ölümü hayata anlam veren nihai bir son olarak ortaya konmasına itiraz etmektedir.

Şu açıktır ki, dünyasallığın gerçek olmasını sağlayan insan gerçekliği, gayri insani olan hiçbir şeyle karşılaşmaz; zira gayri insani kavramı bile insana ait bir kavramdır. Dolayısıyla, ölüm kendinde insani olmayan bir mutlaka geçiş bile olsa, onu bu mutlaka bakan bir pencere gibi düşünmemize imkân verecek her umuttan vazgeçmek gerekir. Ölüm, bize dair olmayan ve insani bakış açısından olmayan hiçbir şeyi açmaz bize (Sartre, 2011, s. 664).

Sartre bu açıklamasına nazaran ölümün anlamsızlığını *Duvar* adlı eserinde şöyle dile getirmektedir: “Kendimi hem yorgun hem de aşırı coşkulu hissediyordum. Sabaha karşı başımıza gelecek olanı, ölümü düşünmek istemiyordum. Bunun hiçbir anlamı yoktu ya kelimeler ya da boşluktan başka bir şey değildi karşılaştığımız.” (Sartre, 1999, s. 19) Görüldüğü üzere Sartre’ın ölümle ilgili genel düşüncesi ölümün insanın bir sonu olduğunu ve ölümle insana açılan bir yol olmadığı üzerinedir. Sartre için insana ait olan her şey hayatın içindedir ve de ölümle birlikte insana açılan ne bir gerçeklik ne de bir var olma yolu vardır. Bu yüzden Sartre ölümün boşluk duygusundan başka bir şey ifade etmeyeceğini düşünerek kendisine Heidegger’i hedef alır ve onun ölüm düşüncesini beş noktadan eleştirir.

Sartre’in Heidegger’e Yönelik Eleştirileri

a. Ölümün Hayatın Fenomeni ve Belirleyici Bir Unsur Olarak Görülmesi

Sartre için her şeyden önce değerlendirilmesi gereken şey ölümün *saçma* olma özelliğidir. Sartre, Heidegger’i ölümü hayatın bir fenomeni ve belirleyici bir unsur olarak görmesi yönündeki düşüncelerinden dolayı eleştirmektedir. Heidegger’e göre ölüm en geniş anlamda hayatın bir fenomenidir. Hayat ise kendisine *dünya-içinde* var olmanın ait olduğu bir varlık türü olarak anlaşılmalıdır (Heidegger, 2018, 370). Heidegger ölümün hayatın bir parçası olduğunu ve yaşamın her alanında karşımıza çıkabileceğinin altını çizmektedir. Başka bir deyişle Heidegger diğer teist varoluşçular gibi, ölümün insanın üzerinde düşünmeden edemediği bir fenomen olduğu gerçeğini kabul etmektedir (Yasa, 2011, s. 71). Böylece Heidegger ölümün hakiki bir gerçek olduğunun vurgusunu yaparak, ölümün bir olanak olma dahilindeki önemini arz etmektedir.

Heidegger felsefesinde, hayatın merkezinde belirleyici bir unsur olan ölüm fenomeni daha önce de değindiğimiz üzere *Dasein*’in tamamlanmasını sağlayacak olan bir olanak olarak da karşımıza çıkmaktadır. Heidegger *Dasein*’i eksik bir var olan olarak betimlemiş ve tamlağa kavuşması içinde bir olanaklar zinciri sunmuştur. Heidegger’in ifadeleriyle bu eksiklik şöyle özetlenebilir. *Dasein* varoluşu gereği hep eksik ve tamamlanmamış bir var olandır. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi eksik

olma olarak noksanlık, ait olmaklık üzerine temellenmiştir. Noksanlık ise birbirine ait olanın henüz bir arada olmayışıdır. *Dasein* ancak kendi ölümüyle yüzleştiği an noksanlığını giderip, tamlığına kavuşabilecektir (Heidegger, 2018, s. 365-367). Bu bakımdan ölüm *Dasein*'in tamlığını gerçekleştirmek için belirleyici bir olgu olarak görülmektedir. Çünkü ölüm bütün hayatı kucaklayan ve ona sorumluluk getirecek, değer katan bir olaydır. İnsan ölüme doğru varlık olduğunun iç denemesine sahip olduğu sürece dünyadaki sorumluluklarının farkına varabilir. Bu şekilde kavranan ölüm insana ahlaki bir görev, ahlaki hareket için vesile olanağı taşımaktadır (Magill, 1971, s. 38). Dolayısıyla da *Dasein*'a yön veren ve onu anlamlı kılacak olan şey ölüm fenomenidir. İşte bu noktada Sartre, Heidegger'in ölüme yüklemiş olduğu bu anlamı *saçma* bularak onu eleştirmektedir.

Sartre bu doğrultuda eleştirisine şöyle yön vermektedir. Ölümü bir melodinin sonundaki sonuç ezgisi gibi düşünmenin tüm çekiciliği Heidegger'in yaklaşımında ortadan kalkmaktadır. Bizlerin ölüm anını bilmeyen ancak her gün zindanda arkadaşlarının ölümünü izleyen bir idam mahkûmu olduğumuz dile getirilmektedir. Bu çıkarım da bir kesim tarafından doğruymuş gibi kabul edilir. Ancak bunu doğru olarak kabul etmek şaşırtıcıdır. Çünkü bizleri idam mahkumundan ziyade, İspanyol gribinden ölen insanlara benzetmek daha doğru olacaktır. Hıristiyanlığın kabul etmiş olduğu gibi Heidegger de ölümün her an geliverecek olmasına inanmaktadır. Ancak hayatımızı her an ölüm tehdidi altında yaşayıp da ölüm de o an geliyorsa buna saygı gösterilebilir. İşte bu da Heidegger'in düşüncesindeki en olumlu yan olabilir. Heidegger'in ölümü her an bekleyip ona göre yaşaması ancak, ölümü kabul etme konusunda ve ölüme sıcak bakma konusunda verilecek olan tavsiyelerden başka bir şey değildir. Bu nedenle özel, hazırlanmış bir ölümü beklemek mümkün olabilir ancak ölümü beklemek mümkün değildir (Sartre, 2011, s. 664-665).

Sartre insanın kendi hayatının ölüm tarafından tehdit edildiğine dair düşüncesinden dolayı ölümü ne bir gerçeklik ne de bir hakikat alanı olarak görmez. Bu nedenle ölümü hayatı inşa eden bir unsur olarak değil de insanda boşluk duygusu uyandıran bir olay olarak değerlendirmektedir. Sartre aynı zamanda ölümün zamansızlığı ve her an gerçekleşebileceği ihtimalini de yadsıyarak Heidegger'i bu noktada eleştirmektedir. Çünkü Sartre için yaşamak ve var olmak, içinde bulunduğu dünya dahilinde gerçekleşebilir. Ölüm, ona göre, varoluşu gerçekleştirmeye engel oluşturduğu için onun çok uzağındadır.

b. Ölümün Bireyselliği

Sartre'in Heidegger'e itiraz ettiği ikinci nokta ise ölümün bireyselleşmesi yönündeki düşünceleridir. Heidegger ölümü bireyselleştirerek, ölümün sadece bir kişiye ait olduğunun altını çizmektedir. Heidegger ölümü, "hiç kimsenin benim

yerime yapamayacağı yegâne şey” (Heidegger, 2018, s. 367) olarak belirlemekte ve ölümün irtibatlılığını ortaya koymaktadır. Heidegger daha sonra ise *Dasein*’dan itibaren ölüme kazandırdığı bu bireyselliği *Dasein*’ın kendisini bireyselleştirmek için de kullanmaktadır. Ona göre kimse başkasının ölmekliğini onun üzerinden alamaz. Birinin başkası için ölüme gitmesi elbette mümkündür ancak bu kendini kurban etmekten öteye gidemez. Bir başkası için ölmek asla bir başkasının kendi ölümünü üstlenmesi demek değildir. Her *Dasein* kendi ölümünü hep kendi üzerine almak zorundadır. Ölüm var ise her zaman hep benim kendi ölümüm olmak zorundadır (Heidegger, 2018, s. 361).

Açıkça ifade edilirse ölüme doğru varlık olan *Dasein*’ın tamlığa kavuşmasında bir vekalet söz konusu değildir. Ölüm *Dasein*’ın bizzat kendisinin üstlenmesi gereken bir varlık olanağıdır. Ölümle birlikte *Dasein* en kişisel var olabilirliliği içinde kendiyi yüzleşerek, *dünya-içinde* var olmasını kendine mesele edinir ve ölüm artık onun için *Dasein* olmayabilirliliğin olanağı haline gelmektedir. Böylelikle *Dasein*, ölüme doğru yolculuğunda hergünlükten sıyrılarak, otantikliğini yakalama olanağına kavuşabilecektir (Heidegger, 2018, s. 375- 376). Anlaşılabileceği üzere Heidegger için ölüm öyle kendine özgü bir varlık olanağıdır ki, *Dasein* onda kendini mesele ederek, kendini bulabilmektedir. Bu yüzden ontolojik bakımdan ölüm hep bireyseldir ve varoluş tarafından *Dasein*’a verilmiştir. Dolayısıyla ölmek bir olay olmayıp *varoluşsal* ve bireysel yönden düşünülmesi gereken bir fenomendir (Heidegger, 2018, s. 361).

Ölümün bireyselliği noktasında Sartre itirazını özetle şöyle dile getirir: Ölümün bu bireyselliğe ve bireyselliği kazandırma gücüne sahip olduğu nasıl kanıtlanabilir? Elbette, ölüm benim ölümüm olarak betimlenmişse, o halde ölümü bekleyebilirim. Bu şekilde ölüm nitelenmiş ve farklı bir olanak olarak görülebilir. Ama bir gün kapımı çalarak gelecek olan ölüm benim ölümüm müdür? diyerek itiraz etmektedir. Sartre için her şeyden önce, “ölüm hiç kimsenin benim yerime yapamayacağı yegâne şeydir” demek tümüyle anlamsızdır. Sartre’a göre bu bakış açısı *Cogito*’nun bakış açısıdır ve bu yüzden anlamsızdır. Çünkü burada bir kendini aldatma söz konusudur. Ölüm, öznel ve nihai bir olanaksa zaten benim olan bu olanağı benden başka kimse yerine getiremez. Başka bir deyişle kimse benim yerime ölemez. Dolayısıyla da benim olan bir olanağa benden başka hiç kimse bir atılım yapamaz ve benim yerime kimse ölemez. Sartre, ölümün diğer bireysel eylemlerden bir farkının bulunmadığına da dikkat çekmektedir. “Benim” ifadesinin hiçbir şekilde sıradanlığa karşı fethedilmiş bir kişilikle ilgili olmadığını ileri süren Sartre, eleştirisine diğer eylemleri öne sürerek devam etmektedir (Sartre, 2011, s. 665).

Ölüm *Dasein*'in öznel olanağı olarak görülüyorsa eğer *Dasein*'in ölümü sadece *Dasein*'a aittir. Fakat *Dasein*'in tek öznel olanağı ölümden ibaret değildir. Bu olanaklara sevmek ve âşık olmak eylemleri de dahil edilebilir. Ölüm de bu olanaklar gibi *Dasein*'a aittir. Sartre burada Heidegger için sevmek ya da âşık olmak gibi daha bir çok olanak varken, ölüm olanağını tek başına *Dasein* için bu kadar belirleyici olmasını eleştirmektedir. Ölüm nasıl ki *Dasein*'in başkalarıyla birlikte gerçekleştiremeyeceği bir olanak ise, aynı şekilde sevmek olanağı da başkalarıyla yapılamayan bir olanak olarak görülebilir. O halde ölümü *Dasein*'in biricik olanağı olarak göreceksak, sevmek de *Dasein*'in bireysel olanağı olabilir. Olanaklar ölümle sınırlı kalmayıp, tüm edimler tek olanak haline getirilebilir. Neticede Sartre'a göre ölümü diğer bireysel olanaklardan ayırt edecek ne bir anlamı ne de bir özelliği vardır (Sartre, 2011, s. 666).

Sartre, ölümün bireyselliğine olan eleştirisini bir kadını sevme eyleminden söz ederek örneklendirmektedir. Söz konusu olan bir kadını mutlu etmekse, onu koruyup gözetmekse, onunla evlenip çocuk yapmaksa, eğer sevmek denilen şey bu ise, o zaman bir başkası da benim yerime o kadını sevebilir. Sevdiği kadının mutluluğunu isteyen ve bir başkası onu kendisinden daha fazla sevebileceği için aradan çekilmeyi göze alan âşık kahramanlarla dolu birçok roman mevcuttur. Başka bir ifade ile benim yerime o kadını bir başkası da sevebilir. Sartre için ölüm ediminin sevmek ediminden bir farkı yoktur ve bu yüzden ölümü bireyselleştirip bir olanak haline getirmek doğru gözükmemektedir. Ona göre ölüm; sevmek, âşık olmak gibi bu kategorilerin içinde yer alması gereken bir olgudur. “Eğer ölmek, bir şeyler tasarlayıp gerçekleştirmek için, bir şeye tanıklık etmek için, vatan için, vb. için ölmekse, herhangi bir kişi de benim yerime ölebilir tıpkı kısa çöpü çeken yedikleri şarkıdaki gibi.” (Sartre, 2011, s. 666) Kısacası ölümün hiçbir şekilde bireyselleştirici bir özelliği yoktur. “Ölümüm ancak özneliğin perspektifi içinde yer alırsam benim ölümüm haline gelir. Ölümümü yeri doldurulmaz bir öznel yapan, düşünüm öncesi cogito tarafından tanımlanan özneliğimdir, yoksa kendi içime yeri doldurulmaz kendiliği kazandıracak olan ölüm değildir.” (Sartre, 2011, s. 666)

Gelinen aşamada Sartre, ölüme yüklenen misyonu ve onun insan için biricik olanak olarak görülmesini eleştirmektedir. Ölümün bireysellik bağlamında olanak olarak değerlendirilmesi onun için anlamsızlıktan başka bir şey ifade etmez. Ölümün ayrıcalıklı bir yanının olmadığını göstermek için de sevmek, âşık olmak eylemlerine başvurarak, örneklendirmektedir. Nasıl ki ölüm *Dasein*'in bireyselliğini kazanma noktasında belirgin bir rol üstleniyorsa, *Dasein*'a ait diğer tüm edimlerde aynı işlevi görmektedir. Dolayısıyla ona göre ölüm ne sahici bir hayatın olanağıdır ne de kendini var etmenin ayrıcalıklı bir yoludur. Açıkçası Sartre'a göre ölümün diğer eylemlerden bir farkı yoktur. Hatta varoluşu yok edeceği düşüncesinden ötürü

de tüm olanakların yok edilmesine ve hiçlenmesine neden olan bir edimdir. Fakat burada unutulmaması gereken şey Sartre'in sevmek ya da aşık olmak gibi eylemlerin ölümle kıyaslanamayacak türde olmuş olmasıdır. Sartre'in söz etmiş olduğu edimler tabii ki insana ait özgün edimlerdir ancak ölümü onlardan ayıran ve biricik olanak yapan şey insanın sonunu belirliyor olmasıdır. Sartre'in dile getirdiği eylemler bizi bir son düşüncesine götürmez. Oysa ölüm kaçınılmaz bir şekilde sonu getirecek olandır. Ölüm bu belirginliğiyle ne tekrarlanabilir ne geri döndürülebilir ne de irade ile kontrol edilebilir bir olanaktır. Heidegger'in felsefesinde ölüm ötesi yaşamla ilgili bir düşünce bulunmaması *Dasein*'in bu dünyada var olabileceğine işaret etmektedir. Ölüm de *Dasein*'in bu dünyadaki varoluşunu sonlandıran ve diğer tüm olanakları yok eden bir özelliktir. Bu yüzden Heidegger felsefesinde *Dasein* ölüm ile karşılaştığında yok olan tüm olanakların olanağıyla karşılaşmış olur ki, o da *Dasein*'i var edebilecek olan ölüm olanağıdır.

c. Ölümün Beklenebilirliği

Sartre'in Heidegger'i eleştirdiği üçüncü nokta ise ölümün beklenebilirliğidir. Heidegger ölümü bir başa gelme olarak tanımlamaktadır. Heidegger *varoluşsal* açıdan bitişe kavuşmayı bitişe doğru varlık olarak nitelendirirken, bitiş olarak kabul edilen ölümü de nihayetinde *Dasein*'in başına gelecek olan olanak olarak ifade etmiştir. Ölüm henüz mevcut olmayan olduğu için asgariye indirgenmiş en son noksanlık olarak değerlendirilemez. Ölüm ancak eli kulağında olabilir. Dünya dahilinde var olma olarak *Dasein*'in başına birçok şey gelebilir. Ancak eli kulağında olma karakteri ölümü nitelendirmek için uygun görünmemektedir. Çünkü bu yorum ölümün başa gelebilecek ve çevreleyen *dünya-içinde* karşılaşılabilecek bir olay olarak anlaşılmasına neden olan bir kanyaya yol açabilmektedir. Örneğin fırtına, ev tadilatı, bir dostun ziyareti başa gelecek olanlardır. Tüm bunlar mevcut olan, *el-altında* olan var olanlardır. Oysa eli kulağında olan ölüm, bu türden varlığa sahip bir olanak değildir (Heidegger, 2018, s. 375). Öte yandan *Dasein*'in başına tatile gitmek, birileriyle kavga etmek ya da işinden istifa etmek de gelebilir. Bunlar da başkalarıyla birlikte var olma üzerine temellenmiş kişisel varlık olanaklarıdır. Ancak var olabilirlik bakımından *Dasein*, ölüm olanağını asla atlatamaz ve irtibatlandıramaz. Bu yüzden ölüm en kişisel varlık olanağı olarak *Dasein*'in benzeri olmayan bir başa gelme olarak tanımlanabilir (Heidegger, 2018, s. 375-376).

Sartre ise Heidegger'in ölümü başa gelme olarak ifade etmesini, ölümün gelmesini bekleme olarak yorumlar ve bunun ölümü beklemek olmadığını ileri sürmektedir. Sartre'a göre beklemek belirli süreçlerdeki olayların gerçekleşmesini beklemektedir. Sartre için ölümün beklenişini saçmalığın açılmasıyla başka bir şey değildir ve bunu ifade etmek için bir tren örneği vermektedir. Chartres treni-

nin gelişini bekleyebilirim. Çünkü Chartres garından ayrıldığını ve tekerleklerinin her bir dönüşüyle Paris garına yaklaşmakta olduğunu bilirim. Elbette tren rötar yapabilir, hatta bir kaza bile gerçekleşebilir. Trenin gecikmesi ya da iptal olması ölümümün olanak olarak gösterdiği niteliğe işaret etmektedir. Trenin gecikmesi ya da iptal olmasını önceden bilemeyiz ve bu engeller beklenmedik durumlara işaret etmektedir. Tam da bu noktada bir olanak olarak nitelendirilen ölüm de ancak bu şekilde anlaşılabilir. Bu yüzden ölümü beklemek mümkün değildir. Çünkü ölüm belirlenemediği gibi, ne zaman ve nasıl geleceği de saptanamaz. Öngörülmeleyen bir olgudan hareket edip de şu tarihte, şu şekilde bilgi verilemeyeceği gibi ölümün nereden geleceği de belirsizdir. Ölüm belki çok yakınımızda belki de çok uzağımızdadır (Sartre, 2011, s. 667).

Sartre eleştirisine savaş örneğiyle devam eder ve örneğin bir savaş ilan edilirse o zaman ölümün yakın olduğunu, başka bir ifadeyle ölümün yakınlığı hakkında olasılıkların artabileceğini söylemektedir. Fakat tersi durumda yani savaşın bittiği ve barış imzalandığı haberi alındığında ise ölümün yakın olma ihtimalinin tamamen ortadan kalkabileceğini düşünmektedir. Eğer hayatın sınırlı bir şekilde olduğunu düşürsek, ölümün çok yakın olduğunu söylemek doğrudur. Fakat kendi ölümümüzü tahmin edemeyeceğimiz için ölümün uzaklığını veya yakınlığını tartışmak gereksizdir. Tartışsak o zaman ölümün zamansallığını çok geniş bir çerçevede tutmuş oluruz. Ölümün belirli bir yaşı olmuş olsaydı ölümü beklemek belki de anlamlı olabilirdi. Ancak ölüm her yaşta insanı bulabilmektedir. Bu yüzden herhangi bir genellemeye veya yargıya varmak doğru değildir. Sartre ölümün kendisini şu ya da bu tarihte bulacağını bekleyenler her zaman vadesi dolmadan önce ölümün onları şaşırtacağına inanmaktadır. Ayrıca o bu bekleme eyleminin hayatı sınırlandırdığını ve yaşamı kaybedilmiş bir girişim olarak değerlendirdiğini belirtir (Sartre, 2011, s. 668).

Sartre aynı zamanda ölümün rastlantısal ve beklenmedik bir anda gelebilmesi üzerinde de durmaktadır. Bu şekilde rastlantısal, plansız ve öngörülmeleyen bir ölümün olanak çerçevesinde değerlendirileceğine itiraz etmektedir. Çünkü insan ona göre bir proje var olanıdır ve ölüm bu projenin içinde beklenmedik bir olaydır. Ölüm bu haliyle tüm projenin yok olması anlamına gelmektedir (Sartre, 2011, s. 668) ve Sartre bunu *Duvar* adlı eserinde şöyle izah etmektedir: “Bir anda tüm hayatım önüme serilmiş gibi bir izlenim uyandırdı içimde ve düşünmeye başladım. Kutsal bir kuruntuymuş demek ki bu sadece. Madem sona erecek, hiçbir şey yapmaya değmezmiş. Kendi kendime kızlarla nasıl dalga geçebildiğimi, nasıl gezip dolaşabildiğimi sordum. Bu şekilde ölecek olduğumu bilseydim tek bir parmağımı dahi oynamazdım. İşte hayatım önümdeydi, saklı, kapalı bir kutu gibi. Fakat gelgelelim içinde olanlar henüz bitmemişti. Bir an hayatımı yargılamaya kalktım.

Kendi kendime iyi bir hayat sürdürdüm demek istedim. Ancak o anda bir yargıya varamıyordum insan, bu bir taslaktı. Çünkü zamanımın çoğunu ölümsüzlük için uğraşmakla geçirmiştim ve bu hayattan bir şey anlamamıştım. Hiçbir şeyden hayıflanmıyordum, hayıflanabileceğim bir yığın şey varken. Mesela manzanilla'nın tadı, Cadiz yakınlarında küçük bir koyda yazın denize girişim gibi. Ama ölüm hepsini berbat etmişti işte.” (Sartre, 1999, s. 20). Anlaşılacağı üzere ölüm Sartre için bir olanak olmaktan çok aksine tüm olanakların yok oluşudur. Başka bir deyişle “Ölüm böylece dünya üzerindeki mevcudiyetimi gerçekleştirememeye imkânım değil, benim için mümkün olanların, imkanlarımın dışında ve her zaman mümkün olan hiçlenişidir.” (Sartre, 2011, s. 668)

d. Ölümün Hayata Anlam ve Değer Katan Bir Yönünün Olması

Sartre'ın ölümle ilgili olarak Heidegger'i eleştirdiği dördüncü nokta ise ölümün hayatımıza anlam ve değer katan bir yönünün olmasıdır. Heidegger'e göre *Dasein* kendi bitişine doğru giderken en kişisel varoluşunu gerçekleştirme olanağını elde edebilir. Bu yolculukta *Dasein*, sadece kendi var olabilirliğini anlamakla kalmaz aynı zamanda başkalarının var olabilirliğini de anlayabilmektedir. Bu bakımdan ölüm, tüm olanakları açılmadığından var olabilirlik olarak var olma olanağı sunmaktadır (Heidegger, 2018, s. 394). Ölümü hakiki kabul etme *dünya-içinde* karşılaşılan var olanlara ilişkin her türlü kesinliğe göre daha farklı bir türe sahiptir ve onlardan daha gerçekçidir. Çünkü *Dasein* ölümüyle birlikte *dünya-içinde* varoluşundan emin olmaktadır. Böyle olduğu için ölüm *Dasein*'in herhangi bir tutumunu talep etmekle kalmaz, aksine varoluşunun otantikliği içindeki tutumunu talep eder (Heidegger, 2018, s. 395). Ölüm aynı zamanda *Dasein*'i herkes benliğindeki kaybolmuşluğunu açığa çıkartarak, onu kendi olma olanağıyla yüz yüze getiren ve kendinden emin, bir o kadar da kaygılı bir şekilde ölüme doğru özgürlüğünü de ortaya çıkaran bir fenomendir (Heidegger, 2018, s. 396). Dolayısıyla ölüm doğal düzenin bir parçası olmasının yanında ölümlü bir insan olmanın anlamını (Cook, 2004, s. 91) da taşıdığı için hayata yön vermesi tartışmaya açık gibi gözükmemektedir.

Sartre ise bu duruma eğer ölüm varlığımızın özgür bir belirlenimi olamıyorsa o halde hayatımızı da sona erdiren bir olanak olamaz diyerek itiraz etmektedir. Ona göre ölüm hiçbir zaman hayata anlam ve değer kazandıran bir şey olarak kabul edilemez. Sartre ölümün yaşamdaki her türlü anlamı yok eden ve varoluşu bitiren bir şey olduğunu özetle şöyle dile getirmektedir: Ya, evet! Acıyın! Ölümler asla acımak nedir bilmezler, haberiniz yok mu bundan? Öfkeleri hiçbir zaman geçmez onların, çünkü hesapları bir daha açılmamasıya kapanmıştır. Nikias, annene yaptığın kötülüğü iyilikle silebileceğini mi zannediyorsun? Ama hangi iyilik yetiştirir ki artık ona? Onun ruhu köz gibi yakıcı bir öğedir. En küçük bir rüzgâr

esmez, bir yaprak dahi kıpırdamaz. Hiçbir şey değişmez orda, hiçbir şey yaşamaz. Kocaman, kupkuru, hareketsiz bir güneş onu hep yakar durur. Ölülerin varoluşu sona ermiştir artık, bitmiştir. Anlıyor musunuz bu amansız sözcüğü yaşamıyorlar artık. İşte bunun için cinayetlerinizin şaşmaz bekçileri olmuşlardır (Sartre, 1985, s. 36). Görüldüğü üzere Sartre burada ölüme yüklenen anlamın kendisini kabul etmeyerek ölümü anlamsız bulmaktadır. Çünkü ölüm varoluşu tehdit eden ve yaşamı sona erdiren bir durumdan ileriye gidemez. Aynı zamanda ölüm Sartre için Heidegger'in aksine özgürlüğe de engel olmaktadır.

Sartre'a göre insan özgürdür ve ölüm insanın özgürlüğünü belirleyecek bir son değildir. Ölüm en açık ifadeyle insan hayatının sonudur. Kendi nihai sonunu getiren ölümü kendi seçemediği için nasıl ki insan ölümü özgürce seçemiyorsa, ölüm de insan hayatını değerli kılamaz. Çünkü bunlar özgürlüğe tamamen aykırı olan söylemlerdir. Eğer öleceksek zaten hayatımızın bir anlamı yoktur. Dolayısıyla ölüm bizim sorunlarımızı çözüme kavuşturamaz. Çünkü öldüğümüz zaman sorunlarımız da bizim gibi belirsizliğe dönüşecektir (Sartre, 2011, s. 670). Sartre, ölümün bu anlamda hayata değer katacağından çok, insanı derinden sarsacağını ve onu güçsüz bir duruma getireceğini şu cümlelerle ifade etmektedir: Sendeliyor, yüzü de solgunlaşır. Korkunç! Ölürken ne kadar da çirkinleşiyor insan (Sartre, 1985, s. 60). Sartre'ın ölüme yüklenen bu misyona bakışı oldukça katıdır ve ölümü değerli kılacak hiçbir neden de görmemektedir. Çünkü Sartre için içinde yaşamış olduğu dünya onun tek gerçeği ve yaşam alanıdır. Sartre ne ölüm ile ne de ölümden sonraki hayat ile ilgili ılımlı bir düşünce barındırmamakla birlikte intiharla ilgili düşünceleri de oldukça serttir.

Sartre'a göre kendi hayatının anlamını yakalayamayan insanın intihara yönelmesi boş bir eylemdir. İntihar yaşamı saçmalığa götüren bir saçmalaktan başka bir şey değildir. İntihar, hayata anlam katmak bir yana, hayatın tümüyle saçma bir örgü olduğunu daha da belirgin kılmaktadır. Çünkü insan kendi için hep bir sonrakini talep eden, arzulayan bir varlık olduğu için bu varlığın içinde hiçbir zaman ölüme yer yoktur. Sartre, ölüm beklentisi içinde olmak her türlü beklentiye saçma-ıştıran belirsiz bir olayın beklentisi dışında neyi ifade eder diye sormaktadır. Onun için ölümü beklemek demek kendimizi yok etmek demektir. Bunun da anlaşılır hiçbir yanı yoktur. Çünkü ölümü beklemek, tüm beklentilerin ortadan kalkması, yok olmasıdır. Bu yüzden ölüm Sartre için kazanabileceği bir olanak olamaz. Hatta onun olanaklarından herhangi bir dahi olamaz. Dolayısıyla Sartre ölümü değil, hayatı, geleceği ve kendimizi beklemeyi öğütlemektedir (Sartre, 2011, s. 671-672). Sonuç olarak Sartre için ölüm olumsal bir olgudur ve bu yüzden ne keşfedilebilir ne beklenebilir ne de ona karşı ılımlı bir tavır alınabilir. Ölüm kendisini keşfedilemez olarak gösterir ve tüm beklentilerin elini kolunu bağlar. Ölüm aynı doğum

gibidir yani onunla eşdeğerdir. Hem doğum hem de ölüm için hiçbir neden yoktur. Nasıl ki dünyada olmamız bir anlam ifade etmiyorsa ölmemizin de bir anlam ifade etmediği açıktır (Sartre, 2011, s. 678).

e. Ölüm ile Sonluluğun Bir ve Aynı Şey Olması

Sartre'in, Heidegger'le ilgili olarak beşinci eleştirisi de ölüm ile sonluluğun bir ve aynı şey olmadığına dair çıkarımıdır. Heidegger ölüm hakkındaki belirle-nimiyle ölümü sonluluk ile eş değer görmüştür. Heidegger'e göre ölümle birlikte *Dasein*'in tamamlanışı, ortadan kalkması, bitmesi veya *el-altında* kullanılması kesin değildir. *Dasein* var olduğu sürece nasıl ki hep henüz olmamışlığı olarak var ise, kendi bitişi olarak da vardır. Ölümle kastedilen bitiş, *Dasein*'in bitişe kavuşması değil, bu var olanın bitişe doğru varlığıdır. Başka bir deyişle ölüm, *Dasein*'in var olduğu andan itibaren devrildiği bir var olma yolu olduğu için ölüm, *Dasein*'in sonu değil, başka olanakların açılmasını sağlayan olanaklardan sadece bir tanesidir (Heidegger, 2018, s. 368). Bu bakımdan Heidegger ölümü bir son olarak görmez ve ölüm onun için bir olay olmaktan çok varoluşunu gerçekleştiren bir olanaktır. Kısacası Heidegger ölümü fiziksel bir ölüm olarak kabul etmez ve *Dasein* da asla telef olmaz (Heidegger, 2018, s. 371). Bu yüzden *Dasein* ölümle birlikte belki de sonsuzluk olarak adlandırılabilir olan başka bir olanağa kavuşacaktır.

Sartre'in eleştirisi de ölüm ve sonluluk düşüncesinin aynı görülmesi üzeri-nedir. Sartre öncelikli olarak ölüm ve sonluluk kavramlarının birbirinden ayrılma-sı gerektiğini söylemektedir. Ona göre yapılan en büyük hata sonluluğun ölümle bağdaştırılmasıdır. Ölüm onun için olgusalığa bağlı bir olgu iken; sonluluk ise bir proje varlığı olarak insanın ontolojik yapısının bir özelliğidir. Bu yüzden Sartre insanın ölümsüz dahi olsa sonlu bir varlık olduğunu iddia etmektedir. Bunu da varoluşu gereği hep bir sonraki anı isteyen dolayısıyla da kendiyi özdeş kalama-yan insana dayandırmaktadır. Sartre'a göre insan kendini seçerek kendini sonlu kılmaktadır. Sonlu olmak kendini seçmektir. Yani olanaklar dışında bir olanağı se-çerek ne olduğunu duyurmaktır. Bu durumda özgürlük bile sonluluğu yaratma ve onu kabullenme eylemidir. Sartre bunu şu şöyle ifade etmektedir:

Eğer kendimi yapıyorsam, kendimi sonlu yaparım ve bundan ötürü, hayatım biriciktir. O andan itibaren, ölümsüz bile olsam, hamleme ye-niden başlamak bana yasaklanır; onu bana yasaklayan, zamansallığın geri döndürülemezliği ve bu geri döndürülemezlik kendini zaman-sallaştıran bir özgürlüğün kendine has karakterinden başka bir şey de-ğildir (Sartre, 2011, s. 679).

Sartre'a göre insan aslında kendini her seçimiyle birlikte sonlandırmaktadır. Çünkü ona göre insan zamansal bir varlık olduğu için, doğal olarak da o seçimleri

sonucu olduğu şeydir. İnsanın zamansal oluşu geçmişte seçmiş olduğu bir olanağı asla geri getiremeyeceği sonucunu düşündürmektedir. Bu nedenle insan varlığı kendini hep sonlu kılmıştır. Dolayısıyla ölümsüz bir yaşam bile sonlu olmaya mahkûm kalmıştır. Bu zamanın geri döndürülememesinden ileri gelmektedir ve bu yolla her yaşam da biricik olma özelliği kazanmıştır. Bu anlamda insan varlığı sonluluğu zamansallaştırarak deneyimlemektedir (Sartre, 2011, s. 679).

Sartre'in sonluluk ile ilgili genel düşüncesi *Gizli Oturum*'da özetle şu şekilde ifade edilmiştir: Estelle masanın üzerindeki kâğıt keseceğini alarak, Ines'in üzerine yürür ve birkaç kez vurur. Ines hem çırpınır hem de güler ve ne yapıyorsun kuzum delirdin mi sen? Biliyorsun ki ölüyüm ben diyerek karşılık verir. Estelle ise ölü mü diyerek elindeki keseceği yere bırakır. Bir an susarlar. Ines keseceği yerden alır ve kendine vurmaya başlar. Ines ölü, ölü, ölü... Ne bıçak ne zehir ne ip... Çoktan öldüm ben, anlıyor musun? Ve biz sonsuza dek bir arada olacağız. Estelle ise gülerek sonsuza dek demek, aman allahım ne gülünç! Sonsuza dek. Garcin de ikisine bakarak gülmeye başlar. Garcin sonsuza dek! Daha sonra üçü de yerlerine çökerler ve uzun bir süre sessizlik olur. Gülmeyi bırakıp birbirlerine bakarlar. Garcin ayağa kalkar ve iyi öyleyse hadi devam edelim der (Sartre, 1965, s. 50-51). Gelinek noktada Sartre'in sonluluk ile genel düşüncesi tıpkı ölüme yaklaşımı gibidir. Sartre ölümü nasıl anlamsız buldu ise sonluluğu da eleştirmekten geri durmamıştır. Sartre aslında ne kadar ölüm ve sonluluk kavramlarının ayrı değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamış olsa da kendi de tıpkı Heidegger gibi bu iki kavramı bağdaştırmıştır. Sartre için ölüm veya sonluluk bu iki kavram aynı şeyi ifade etmektedir: Anlamsızlık, saçmalık, boşluk... Böylece ölüm, Sartre için bir olanak değil, seçimleri sonucunda seçilen bir sınır durumudur. Ona varlığını duyuran kendi sonu olması anlamında ölüm onun için mümkün olan değil, başka yerde, dışarda ve bir kendinde olarak var olmanın göz ardı edilemez zorunluluğudur. Dolayısıyla ölüm bir son olarak mümkün olanların dışında olduğu için ona musallat olur ancak yine de Sartre'i sarsamaz. Çünkü onun özgürlüğü eksiksiz ve sonsuzdur. Fakat ölüm sınırlamadığı için değil, özgürlük bu sınırla karşılaşmadığı için ölüm varoluşa bir engel teşkil etmez. Ölüm yalnızca bir yazgıdır ve Sartre ölmek için özgür değil, özgür bir ölümlü olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden onun öznelliğinin içinde ölüme yer yoktur ve o ölümden daima kaçır. Dolayısıyla Sartre ölümü ne düşünebilir ne bekleyebilir ne de ona karşı bir önlem alabilir. (Sartre, 2011, s. 680-681). Sonuç olarak Sartre için ölüm varoluşu gerçekleştirebilecek bir olanağa sahip değildir. Sartre ölümü, insan varlığının özgürlüğü açısından değerlendirirken, insanın özgürlüğüne ölüm dahil hiçbir olgunun engel olamayacağını vurgulamaktadır. Ölüm tüm insanlığın ortak bir kaderi olmuş olsa da ona göre hiçbir zaman yapmış olduğu planlara engel teşkil etmez. Çünkü insan yapmış olduğu tüm planları ölümden kaçmak için hazırlamaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak bu beş noktadan hareketle Sartre'ın Heidegger üzerinden ölüm fenomenine yönelik eleştirilerine değinip, onun ölüme yüklediği anlamı ortaya koymaya çalıştık. Her iki filozofun da ölüme yaklaşımları ve görüşlerinden yola çıkarak, ölümün varoluş felsefesindeki önemine dikkat çekmeye çalışırken, özellikle de ölümün insan varlığının sonu olarak görülmesi ile gerçek bir varlık olma olanağı arasındaki farka dikkat çektik. Ölüm algısının bize insanın belli bir zaman diliminde başa gelip sona ermesi durumu ile ölümün hayat içerisindeki anlam ve ne ifade ettiğini hem Heidegger hem de Sartre çerçevesinden değerlendirmeye çaba gösterdik. Bu doğrultuda Heidegger'in ölümü *Dasein*'in sahici bir varoluş olanağı olarak ortaya koyarken hem ontolojik hem de *varoluşsal* açıdan ele aldığını, Sartre'ın ise ölümün kendinde varlığın bir olanağı değil, tam tersine kendi için varlığın bütün olanaklarını olanaksız hale getiren ve insanın hayatına bir değer, bir anlam katmak yerine hayat karşısında bütünüyle saçma bulunan bir olgu olarak karşımıza çıkardığını görmüş olduk. Heidegger, ölümü *Dasein*'in varoluşuna kurucu bir etken olarak dahil ederken, Sartre ise ölümü varoluşa karşı bir tepki olarak görmüştür.

Sartre insanı bu dünyada kendisi için varlık olarak nitelendirirken, insanın varoluşunu varlık ve hiçlik arasına yerleştirmiştir. Ona göre insan önce dünyaya gelir, var olur daha sonra kendini belirler ve özünü oluşturur. Sartre'a göre insan varoluş amacına uygun hareket ettiğinde yani kendini gerçekleştirme yoluna girdiğinde özgürlüğü yakalayabilir. Bu yüzden insan varoluşu gereği her zaman kendini sorgulayan ve özünü gerçekleştiren bir varlık olmalıdır. Çünkü insan, kendisini ancak kendini düşünme yoluyla bulabilmektedir. O, kendisini düşünmeye başlamadan önce sadece bir hiçtir. Düşünmeye ve kendine sorular sormaya başladığı andan itibaren hiçlikten çıkıp var olma yoluna girebilir. Tıpkı Heidegger'de olduğu gibi *Dasein* varlık sorusunu sorgulayan var olan kendisi ise, Sartre' da bu özellik kendisi için varlığa ait olmuştur. Heidegger'e gelindiğinde ise *Dasein*, her türlü varlık imkanını sorgulamaya sahip bir var olan olarak karşımıza çıkmıştır. *Dasein* kendi varlığını kendi içinde kendine mal eden, kendini kendi varlığıyla ilişkilendiren bir var olandır. *Dasein* yaşamış olduğu dünya içerisinde bir düşmüşlüğü içinde ve kendi olmaktan çok uzaktır. Hergünkülüğün zeminsizliği ve hiçliğiyle karşı karşıyadır. Bu hiçlikten ancak kaygı yoluyla yani *Dasein*'in kendi varlığına yönelmesiyle çıkabilir. İnsanı; kaygı, hayat ve ölüm arasına yerleştirerek, dünya içinde var olmayı anlamlı hale getiren Heidegger, ölümün hep içinde olduğunu, yaşanan her günün aynı zamanda ölüme atılan bir adım olduğunu farkındadır. *Dasein* her zaman bir yanı hayat bir yanı ölüm olan bu kaygı içindedir ve bu kaygı da *Dasein*'in otantik olma yolunda kendi imkanlarına açılmasını sağlayacak olan bir fenomendir.

Hem Heidegger'in hem de Sartre'in düşünceleri çerçevesinde ölümü anlamaya çalışırken, ölüm ile varoluş arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, bu ilişkinin de insanı ne derece etkilediği tartışılabilir. Varoluşa yüklenen anlam ile ölüme yaklaşım belirlenirken, aynı zamanda ölümün de insan yaşamı ve varoluşu karşısındaki tutumu üzerinde farklı yaklaşımlar sergilenebilir. İster ölümü, Heidegger gibi hayatın bütünselliğini ve anlamını sağlayacak olan bir olanak olarak görelim ister Sartre gibi hayatın değerini düşüren ve insanda bulantı ile birlikte kaygı uyandıran bir olgu olarak görelim. Nitekim her iki filozofun da üzerinde durdukları şey insanın varoluş süreci olmuştur. Görüldüğü gibi her iki filozof da insanın sonlu ve ölümlü olduğu gerçeği üzerinde durarak, insan varlığını anlama sürecinde fikirler öne sürmüşlerdir. Bu süreçte çeşitli yol ayrımlarının, seçimlerin ve dönüşümlerin olmaması zaten kaçınılmazdır. Burada asıl vurgulanması gereken şey farklılıklara rağmen insanın otantikliği yakalaması ve sorumluluğunun bilincine varmasının yolu yine sonlu ve ölümlü bir varlıktan geçtiğini görebilmektir.

Kaynakça

- Aydın, M. (2018). *Din Felsefesi*. İstanbul: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Cook, D. (2004). *Filozoflar ve İnanç*. (Çev. Leyla Güleç). İstanbul: Haberci Yayınları.
- Heidegger, M. (2018). *Varlık ve Zaman*. (Çev. Kaan H. Ökten). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Magill, F. (1971) *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasik*. (Çev. Vahap Mutal). İstanbul: Hareket Yayınları.
- Otto, F. B. (2004). *Varoluş Felsefesi*. (Çev. Medeni Beyaztaş). İstanbul: Efkâr Yayınları.
- Sartre, J. P. (1999). *Duvar*. (Çev. Eray Canberk). İstanbul: Can Yayınları.
- Sartre, J. P. (1965). *Gizli Oturum*. (Çev. Bertan Onaran). İstanbul: De Yayınları.
- Sartre, J. P. (1985). *Sinekler*. (Çev. Tahsin Yücel). Ankara: Kuzey Yayınları.
- Sartre, J. P. (2011). *Varlık ve Hiçlik*. (Çev. Turhan Ilgaz & Gaye Çankaya Eksen). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Yasa, M. (2015). *Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi Okumaları II*. Ankara: Elis Yayınları.
- Yasa, M. (2009). *Hayyam'ın Rubaileri Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme*. Ankara: Elis Yayınları.
- Yasa, M. (2011). Öte Özleminde Olan İnsana Özgü Varoluşsal Bir Çaba; Ölümü Düşünmek. İstanbul: *Bilge Adamlar Düşünce Kültür Edebiyat Dergisi*, 26. 71-77.
- Yasa, M. (2018). *Varoluşsal İnanç Problemleri*. Ankara: Elis Yayınları.